

КАТЕГОРІЯ «ПУБЛІЧНА ВЛАДА» У СУЧАСНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ: НОТАТКИ ДО НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

У статті зроблена спроба під новим кутом зору подивитися на сутність і зміст категорії «публічна влада». Крізь призму аналізу наукових праць, чинних юридичних актів, а також офіційних документів європейських інституцій з'ясовуються характерні риси категорії «влада». Окрема увага приділена встановленню причин та умов уведення в юридичний обіг дефініції «публічна влада». Автором аналізується внутрішня структура публічної влади. Висловлюються пропозиції, спрямовані на оптимізацію функціонування публічної влади. Формулюється відповідь на питання про співвідношення державної влади та політичної влади.

Ключові слова: влада, суспільство, держава, право, публічна влада, державна влада, політична влада.

Вильгушинский М. И. Категория «публичная власть» в современной интерпретации: заметки к научной дискуссии.

Аннотация. В статье сделана попытка под новым углом зрения посмотреть на сущность и содержание категории «публичная власть». Через призму анализа научных работ, действующих юридических актов, а также официальных документов европейской институции устанавливаются характерные черты категории «власть». Отдельное внимание уделено установлению причин и условий введения в юридический оборот дефиниции «публичная власть». Автором анализируется внутренняя структура публичной власти. Высказываются предложения направленные на оптимизацию функционирования публичной власти. Формулируется ответ на вопрос о соотношении государственной власти и политической власти.

Ключевые слова: власть, общество, государство, право, публичная власть, государственная власть, политическая власть.

Vilgushynskiy M. I. Category «public authority» in a modern interpretation: Notes to the scientific debate.

Summary. An attempt to look from the new point of view at the essence and content of such category as «public power» is made. The hallmarks of the category «power» are found out through analysis of scientific works, legislation in force including official documents of European institutions. Special attention is paid to the establishing the reasons and conditions for the origin of the definition «public power». The author analyses the inner structure of public power. Propositions on optimization of public power functioning are made. The answer about correlation of state and political power is given.

Keywords: power, society, state, law, public power, state power, political power.

Нині на сторінках наукових та публіцистичних видань надзвичайно часто лунають заклики щодо необхідності проведення ґрунтовного та комплексного реформування державної влади взагалі та судової влади зокрема. Потреба у цьому пояснюється різноманітними причинами, більшу частину з яких варто визнати обґрунтованими та реально існуючими. Проте, перш ніж вдаватися до реалізації зазначеного завдання, вбачається за необхідне дати відповідь на питання про те, а чи дійсно ми у повній мірі розуміємо сутність влади? Адже без цього і годі сподіватися на те, що реформаційні перетворення закінчатся успіхом.

Спроби пошуку відповіді на питання про сутність феномену влада та похідного від нього поняття публічна влада не припиняються вже протягом багатьох століть, що аж ніяк не зменшує їх актуальності й у наші часи. Аналіз останніх публікацій показує, що зазначена проблематика є предметом наукового пошуку О. Домбровської, М. Теплюка, П. Трачука, В. Чіркаїна та ін. Проте наголосимо на тому, що зазначені автори у своїх доробках дали відповідь далеко не на всі питання, які постали на сьогоднішній день перед науковцями та державними діячами у цій сфері. Так, зокрема, остаточно нез'ясованим залишається питання про сутність категорії публічна влада та її співвідношення з поняттям політична влада. Саме зазначеній проблематиці ми, власне, і присвячуємо цю статтю.

Для досягнення поставленої мети уявляється необхідним вирішити низку взаємопов'язаних між собою дослідницьких завдань, а саме: визначити характерні риси феномена «влада»; з'ясувати причини та умови виникнення дефініції «публічна влада»; охарактеризувати внутрішню структуру

публічної влади; обґрунтувати необхідність чіткого розмежування категорій «публічна влада» та «політична влада».

Спроби пізнання сутності феномену «влада» почали здійснюватися вже в античні часи. Тривають вони і понині. Це свідчить, як на нас, скоріше не про складність зазначеного завдання, а, фактично, про неможливість його вирішення, оскільки у протилежному випадку ми вже б мали аксіоматичне визначення згаданої категорії. У даному випадку мова йде про те, що категорія влада є настільки різноплановою як за своїми зовнішніми, так і внутрішніми характеристиками, що «вмістити» їх у межах одного визначення просто неможливо. З огляду на це, більш практично корисним виглядає формулювання не «ідеального» визначення цього поняття, а з'ясування його характерних рис. Лише таким чином, за нашим переконанням, можна наблизитися до пізнання дійсної сутності цього феномену.

Вивчення наукових праць, присвячених з'ясуванню сутності та змісту категорія «влада», дозволяє виділити такі її ознаки:

– суспільний характер влади. Влада є невід'ємним елементом суспільної організації життя. Її головне завдання полягає в упорядкуванні численних соціальних зв'язків, які знаходять прояв у суспільстві. Влада, як справедливо наголошується в літературі, потрібна насамперед для організації суспільного виробництва, що неможливо без підпорядкування всіх учасників єдиній волі для підтримання цілісності і єдності суспільства. Владні відносини об'єктивно властиві суспільному життю, це своєрідна плата за життя в суспільстві, тому що жити в суспільстві і бути вільним від його правил не можна [1]. Як відзначає В. П. Халіпов, феномен влади полягає у тому, що вона є найвиразнішим соціальним явищем, породженням і творінням людини й суспільства, умовою існування спільного життя індивідів [2, с. 3]. Піддаючи викладені думки власній інтерпретації, зазначимо, що влада, таким чином, не може концентруватися навколо себе. Остання не може бути і за жодних умов не повинна перетворитися на «річ у собі», оскільки у такому разі вона неодмінно втратить зв'язок із суспільством, переставши, як наслідок, бути легітимною. Надзвичайно слушними, у зв'язку з викладеним, виглядають слова М. Палієнка, який на початку ХХ ст. писав, що влада, яка не відповідає реальному співвідношенню суспільних, матеріальних та моральних сил у країні, життєвим інтересам населення та його уявленням про суспільну справедливість, швидко втрачає необхідну моральну підтримку у народній масі [3]. З викладеного випливає, що влада, яка перестає бути пронизаною ідеєю суспільної служіння, є владою антинародною, розпорядження та веління якої, як наслідок, втрачають обов'язковість для приватних осіб;

– забезпеченість влади можливістю застосування примусу. У цьому випадку ми повністю підтримуємо думку В. С. Смородинського, що у сучасних умовах розвитку суспільства не застосування примусу (сили), а лише потенційна можливість його реалізації має стати визначальною рисою феномену влади. Іншими словами, примус перестає бути обов'язковим та невід'ємним елементом влади. Він (примус) має існувати лише у вигляді потенційної можливості, якою суб'єкти влади можуть скористатися, так би мовити, у виключних випадках, коли вичерпані інші способи впливу на учасників суспільних відносин [1]. З огляду на це, ми категорично не підтримуємо тих авторів [4, с. 112; 5, с. 106], які, фактично, у безальтернативній формі пов'язують владу з примусом.

На сьогоднішній день суспільством вироблені чисельні способи впливу на поведінку і свідомість власних членів, за допомогою яких може досягатися головна мета влади – упорядкування соціальних зв'язків. Тут і переконання, і надання матеріальних благ, і реалізація соціальної підтримки тощо. Викладена думка, до речі, доволі чітко простежується у текстах окремих законодавчих актів, системний аналіз яких чітко та однозначно підтверджує висновок про те, що примус є далеко не єдиним способом реалізації влади. Так, наприклад, центральною категорією Кодексу адміністративного судочинства України [6] є дефініція «суб'єкт владних повноважень», яку, у відомій мірі, можна вважати похідною від поняття «влада». Разом з цим, предметом розгляду в адміністративних судах є не лише ті справи, в яких представники держави реалізують власні примусові повноваження. Чимала кількість позовів подається до адміністративних судів, скажімо, з питань соціального забезпечення приватних осіб, які не мають нічого спільного з примусом. Проте, не дивлячись на це, відповідач у таких спорах, як і у спорах, пов'язаних з реалізацією примусових повноважень, називається суб'єктом владних повноважень, що, власне, і наводить на думку про те що влада не є синонімом до категорії примус;

– нормативний характер влади. Влада, про які її різновиди ми не вели б мову, неодмінно пов'язана з певними правилами її здійснення (реалізації). У протилежному випадку, тобто коли

вона здійснюється у ненормативному порядку, остання трансформується у свавілля. Отже, очевидним є, на наш погляд, тісний зв'язок влади та права, як найвищої форми унормування суспільних відносин. Кореляція влади та права – це складний процес взаємодії двох надзвичайно потужних соціальних явищ [7]. Порушення балансу між владою та правом невідмінно призведе до узурпації влади та, як наслідок, до формування неправових законів. Така думка, до речі, знайшла доволі чітке закріплення в одному з рішень Конституційного Суду України, де зазначено, що узурпація державної влади означає неконституційне або незаконне її захоплення органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, громадянами чи їх об'єднаннями тощо. Гарантією недопущення узурпації державної влади є, зокрема, закріплені Конституцією та законами України принципи здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6) та положення, згідно з яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19) [8].

Таким чином, є зрозумілим та очевидним, що влада не може існувати поза межами правил її здійснення, а останні (правила) створюються для того, щоб влада не перетворилася у свавілля (деспотію, тоталітаризм тощо).

Викладені вище ознаки влади у тій або іншій мірі властиві будь-яким формам останньої, незалежно від того, чи ми ведемо мову про владу у колективні, чи про владу, яка реалізується у державі. Разом з цим, вони (ознаки) у різній мірі проявляють себе щодо окремих видів влади і про це варто пам'ятати. А раз так, то необхідним є виділення видів влади, щонайменше основних. Принагідно наголосимо на тому, що нині чимала кількість авторів, які досліджують феномен влади, ухиляються від чіткої відповіді на поставлене запитання, концентруючи свою увагу, відповідно, на вивченні її окремих проявів (видів). Іноді, після ознайомлення з деякими працями [1], навіть складається таке враження, що поза межами виділеного авторами виду влади, скажімо, публічної влади, інших її проявів (видів) просто не існує.

Влада, розвиваючись у соціальному середовищі, обмежена, на наш погляд, двома основними формами: владою приватною та владою публічною. Такий поділ влади обумовлений принциповою відмінністю суспільних відносин, які виникають, з одного боку, у системі «людина-людина» та, з іншого, – у системі «людина-держава». Кожній з названих систем, відповідно, характерна і власна форма влади, порядок реалізації якої вимагає відповідного унормування, яке реалізується через норми, відповідно, приватного та норми публічного права.

Приватне право, як наголошує Ю. Тихомиров, регулює переважно відносини у галузі прав і свобод людини та громадянина, забезпечує особистості умови та можливості самореалізації, гарантує права і свободи покладанням на державні органи та посадових осіб, всі громадські інститути обов'язку сприяти їх реалізації. Для приватного права властиве встановлення чіткого статусу фізичних та юридичних осіб, забезпечення їх рівності між собою, договірне регулювання, забезпечення свободи економічної діяльності [9, с. 115–116].

Натомість публічне право охоплює собою сукупність правил поведінки, які існують для цілей, які переслідує не окрема особа, а вся громада, «суспільство» в цілому, на противагу інтересам окремих його членів. Публічне право, як наслідок, регулює відносини, в яких орган державної влади (чи уповноважений представник такого органу) діє з приводу і для реалізації функцій і завдань держави, реалізації її цілей [10].

Викладене щодо змісту та призначення приватного та публічного права, у разі поєднання його із сутнісними характеристиками феномену «влада», дозволяє зробити висновок, що норми названих правових утворень мають своїм завданням у тому числі і регулювання порядку реалізації влади як специфічної форми взаємовідносин між людьми. Отже, у даному разі очевидним є взаємозв'язок між теорією поділу права на приватне та публічне та виокремленням приватної та публічної влади. Інакше кажучи, визнаючи в якості першооснови правової системи теорію поділу права на приватне та публічне, ми маємо визнати, як наслідок, що основними (вихідними) видами влади у суспільстві є влада приватна та влада публічна. Зазначені види влад об'єднує той факт, що як і перша, так і друга з них є владою суспільною, тобто такими, що проявляються у соціумі та мають на меті впорядкування соціальних зв'язків. З огляду на це, ми не можемо погодитися з тими авторами [11], які надають лише публічній владі суспільного контексту. Якщо слідкувати їх логіці, то, відповідно, необхідно буде визнати, що приватна влада є владою несупільною?!

Обидва з названих видів влади є суспільними, проте існують вони на різних рівнях суспільства, стосуються різних питань соціального життя, використовуючи для їх упорядкування,

як наслідок, різний інструментарій. І якщо ми вище згадували про нормативний характер влади, то, відповідно, маємо дійти висновку, що суб'єкти реалізації приватної влади обмежені у своїх діях та рішеннях тими можливостями, які надають їм норми приватного права, тоді як суб'єкти публічної влади використовують публічно-правовий інструментарій, тобто той, що знайшов фіксацію у нормах публічного права.

Концентруючи свою подальшу увагу на з'ясуванні сутності та змісту публічної влади, зазначимо, що у науковій літературі нині точаться доволі гострі дискусії на предмет виділення її внутрішніх елементів. У даному випадку мова йде про те, що в одних випадках під публічною владою розуміють виключно державну владу [12], в інших згадують про політичну владу, яка охоплює собою усі прояви публічної влади [13]. Подібний стан справ з розумінням, а точніше кажучи, з відсутністю розуміння сутності названої категорії, на наш погляд, став продовженням подекуди нігілістичного ставлення деяких з вітчизняних авторів до терміну «публічний», який поряд з такими категоріями як «публічне право», «публічні правовідносини», «публічна адміністрація» все ще не може зайняти належного йому місця у науковому обігу.

Розвиваючи сформульовану думку, зазначимо, що оскільки публічна влада є категорією, тісно пов'язаною з поняттям публічне право, то виділення підвидів публічної влади може бути здійснено крізь призму системи суб'єктів, які у своїй діяльності керуються нормами публічного права. Саму ці суб'єкти, власне, і реалізують публічну владу.

Метою публічного права є задоволення загального інтересу [14], що, власне, і складає квінтесенцію діяльності відповідних суб'єктів, першим серед яких є держава, яка, відповідно, реалізує державну владу. Генетично державна влада первинна щодо держави, оскільки саме потреба суспільства на певному етапі його розвитку у владі, здатній керувати якісно новим станом суспільства, обумовила появу державної організації. Єдина за своєю соціальною суттю, джерелом і суверенним характером державна влада може мати різні види – залежно від типу суспільства, де вона функціонує, способів та меж свого існування. Єдність державної влади неодмінно пов'язана з певними формами її вираження та структурою внутрішньої організації. Межі здійснення, можливості державної влади у правовій державі завжди передбачені законом. За своєю суттю державна влада є волевиявленням держав, її органів і посадових осіб, а за своїм змістом – здійсненням функцій і повноважень цих суб'єктів [13]. Отже, з огляду на викладене, а також враховуючи положення Конституції України [15], необхідно вести мову про існування в Україні: законодавчої влади, президентської влади, виконавчої влади, судової влади, наглядової (прокурорської) влади, а також влади, яка здійснюється державними органами, які не входять до системи названих гілок державної влади. У цьому разі мова йде, наприклад, про державну владу, яка реалізується Службою безпеки України або Національними комісіями з регулювання природних монополій.

Принагідно зазначимо, що таке структурування державної влади викликає чималу кількість доволі обґрунтованих критичних зауважень з боку представників міжнародних та європейських інституцій. Подібна ситуація, на наш погляд, вимагає відповідного реагування вітчизняних політиків та державних діячів, оскільки у протилежному випадку євроінтеграційні плани України так і залишаться планами. Найбільші нарікання на сьогоднішній день викликає правовий статус прокуратури. Так, Парламентська Асамблея Ради Європи у своїй Резолюції «Про функціонування інститутів демократії» від 19.04.2007 р. чітко наголосила на тому, що функція прокуратури України щодо загального нагляду суперечить європейським стандартам і що, зокрема через наявність цієї функції, вона має повноваження, які значно перевищують ті, що необхідні в демократичній державі. Крім цього, представники європейської спільноти висловили стурбованість з того приводу, що Україна досі не виконала взяті на себе під час вступу до Ради Європи зобов'язання змінити роль і функції прокуратури, зокрема щодо здійснення загального нагляду, та трансформувати цю інституцію на орган, який відповідає стандартам Ради Європи [16]. Зазначена позиція була повторена і в наступній Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи [17]. І хоча законодавець зробив у 2012 р. спробу наближення української прокуратури до європейських стандартів шляхом унесення змін до Закону України «Про прокуратуру» [18], остання, як справедливо наголошують експерти [19], все ще продовжує реалізовувати «наглядову» владу.

У ракурсі викладеного не можна не звернути увагу також і на тенденцію до виведення за межі системи виконавчої влади окремих державних інституцій, які, займаючись виконанням законів, органами виконавчої влади однак не визнаються. У даному випадку мова йде насамперед про Національні комісії з регулювання природних монополій. Подібні тенденції не тільки вносять

дисбаланс у функціонування державної влади, але й створюють підґрунтя для зловживання нею, а раз так, то мають бути знищені як явище.

Вивчення наукової літератури показує, що доволі часто вітчизняні автори називають державну владу публічною владою, зводячи, як наслідок, ці два поняття в одне. Так, наприклад, В. С. Чіркін пише, що прикладом організації, яка здійснює публічну політичну владу, є держава. Вона, продовжує автор, володіє суверенною державною владою – особливим різновидом публічної політичної влади [20]. З подібною тезою можна погодитися лише, якщо дивитися на неї крізь призму визначення держави та державної влади, сформульовані радянськими вченими-правознавцями, які в якості синоніма останньої називали політичну владу. Особливість політичної влади, писав у 1987 р. В. М. Карельський, полягає у наявності спеціального механізму, без якого її функціонування неможливе. Політична влада як би матеріалізується у системі органів та установ, які утворюють її механізм. Утілена у державно-правові інститути, влада стає державною [21, с. 73].

На сьогоднішній день з подібними підходами до співвідношення політичної та державної влади погодитися не можна. Звичайно, не заперечуючи впливу політики на функціонування держави, представленої відповідними інституціями, ми не можемо вдаватися до їх поєднання чи підтримувати думку про їх взаємопроникнення чи злиття. Неможливість подібного кроку випливає, зокрема, з положень Конституції України, в якій чітко просліджується ідея про необхідність розмежування державної та політичної діяльності. Так, зокрема, у ст. 15 Основного Закону наголошено на тому, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. З викладеного, як на нас, чітко зрозуміло, що політика є феноменом, який існує паралельно з державою, не поглинаючи, як наслідок, останню. Держава та політика, зрозуміло, можуть перетинатися, проте таке перетинання є чітко обмеженим законом. Ще більш наочним розмежування державної влади та політичної влади можна простежити на прикладі Закону України «Про державну службу» [22], де зазначено (ч. 1 ст. 13), що суб'єкти реалізації державної влади (державні службовці) повинні неупереджено виконувати свої службові обов'язки незалежно від партійної належності та особистих політичних переконань. І на кінець необхідно згадати і про новий для України інститут політичної відповідальності [23], який може виникнути лише за умови розмежування державної та політичної влади. Принагідно зазначимо, що на необхідності розвитку такого інституту в Україні наголошено у низці як європейських, так і вітчизняних офіційних документів [24; 25].

Таким чином, в якості загального висновку зазначимо, що політична влада не збігається з державною владою. Вони існують паралельно одна з одною, що, однак, не виключає їх взаємодії та часткового взаємопроникнення. Політичній владі властиві усі з названих вище ознак влади як такої. З огляду на це, державну владу та політичну владу необхідно розглядати в якості окремих елементів категорії більш загального порядку, якою є публічна влада.

Список використаних джерел:

1. Смородинський В. С. Власть в громадянському суспільстві: вступ до дослідження засад суддівської діяльності / В. С. Смородинський // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. ; відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – Вип. 86. – С. 3–11.
2. Халипов В. Ф. Власть (Основы кратологии) / В. Ф. Халипов. – М. : Луч, 1995. – 304 с.
3. Палиенко Н. Правовое государство и конституционализм / Н. Палиенко // Вестник права. – 1906. – Кн. 1. – С. 127–163.
4. Байтин М.И. Государство и политическая власть / М. И. Байтин. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – 240 с.
5. Гаджиев К. С. Политическая наука / К. С. Гаджиев. – М. : Междунар. отношения, 1995. – 400 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.
7. Алехина О. М. Парадигма правового суда как носителя самостоятельной и независимой судебной власти / О. М. Алехина // Право и образование. – 2006. – № 2. – С. 170–183.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни

Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 41. – Ст. 2605.

9. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Ю. А. Тихомиров. – М. : Издательство НОРМА, 1996. – 432 с.

10. Корнута Р. Визначення поняття публічного права в праві України / Р. Корнута // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 2. – С. 77–88.

11. Теплюк М. Публічна влада в Україні: визначення поняття і конституційно-правова природа / М. Теплюк // Право України. – 2009. – № 5. – С. 6–22.

12. Чапала Г. В. Публічність і влада: діалектика співвідношення / Г. В. Чапала // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 31. – С. 347–353.

13. Батанов О. В. Публічна влада як суспільно-політичний феномен: постановка проблеми / О. В. Батанов // Правова держава. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 16. – С. 272–282.

14. Газье А. Публичное право Франции и России: пересечение и параллели / А. Газье, Э. В. Талапина // Известие вузов. Правоведение. – 2003. – № 3. – С. 30–54.

15. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

16. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про функціонування інститутів демократії» від 19.04.2007 р. № 1549(2007) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_760.

17. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інститутів в Україні» від 26.01.2012 № 1862 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a57.

18. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури : Закон України від 18.09.2012 р. № 5288-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 73. – Ст. 2934.

19. Зміни до Закону про прокуратуру – неконституційний «загальний» нагляд тільки обмежується [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-19-37/1196-zminy-do-zakonu-pro-prokuraturu-nekonstytutsiinyi-zahalnyi-nahliad-tilky-obmezhuetsia.html>.

20. Чиркин В. Е. О публичной власти (Постановка проблемы) / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 2003. – № 10. – С. 8–15.

21. Проблемы теории государства и права : Учебник / Под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1987. – 448 с.

22. Про державну службу : Закон України від 17.11.2011 р. № 4050-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 26. – Ст. 273.

23. Політична відповідальність державно-управлінської еліти як чинник підвищення ефективності державного управління : наук-метод. розробка / авт. кол. : Е. А. Афонін, О. Л. Валецький, В. В. Голубь та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. – К. : НАДУ, 2011. – 44 с.

24. Резолюція Європейського Парламенту про дотримання законодавства щодо прав людини та запровадження базових стандартів ОБСЄ від 24 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a89.

25. Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні : Постанова Верховної Ради України від 11.04.2012 р. № 4631-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – Ст. 25.

** Вільгушинський Михайло Йосипович – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.*